

UZTICĪBA TIESU VARAI PĒC LATVIJAS REPUBLIKAS NEATKARĪBAS ATJAUNOŠANAS. TENDENCES UN SECINĀJUMI

TRUST IN THE JUDICIARY AFTER RESTORATION OF INDEPENDENCE OF THE REPUBLIC OF LATVIA. DYNAMICS AND FINDINGS

Tomass Hodosevičs, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

This research examines the dynamics of public trust in the judiciary in Latvia after the restoration of independence. The study highlights that trust in the judiciary has been consistently discussed in a predominantly negative context, with concerns about low institutional prestige and widespread public distrust.

The research identifies key factors influencing trust, including material and technical resources, perceptions of corruption, and ethical self-regulation mechanisms developed and implemented to address these concerns. While significant progress has been made – such as improved judicial infrastructure, salary reforms, and the establishment of self-regulation bodies like the Judicial Ethics Commission and the Council for the Judiciary – public trust remains relatively low. Despite declining perceptions of corruption, there is no clear correlation between these improvements and increased trust in the judiciary.

The author suggests that low trust levels persist due to broader societal distrust in political institutions and entrenched collective memory, which shapes public perception independently of objective improvements. The findings indicate that restoring trust in the judiciary requires addressing these deeper socio-political factors rather than solely improving judicial operations.

Atslēgvārdi: uzticība tiesu varai, uzticīgums, korupcija, tiesu varas pašregulācija, uzticēšanās politiskajiem institūtiem

Keywords: trust in the judiciary, faithfulness, corruption, self-regulation of the judiciary, trust in political institutions

Ievads

Diskusijas par sabiedrības uzticību tiesu varai nepieciešamības apzināšanās notikusi jau īsi pēc neatkarības atjaunošanas. Taču no autora aplūkoto avotu kopuma rodas noturīgs priekšstats, ka uzticības tiesu varai jēdziens tiek pārsvarā piesaukts izteikti negatīvā konotācijā. Lai apstiprinātu šo tēzi, minami dažī piemēri, kas pieder

dažādiem laika posmiem, bet pauž saturiski līdzīgu nostāju. 1997. gadā Latvijas Žurnālistu savienības priekšsēdētāja Ligita Azovska kādā konferencē norādīja: “[V]iens no konferences uzdevumiem ir noskaidrot tiesu varas samērā zemā prestiža cēloņus sabiedrībā. [...] šodien juristi un žurnālisti runās par to, kas ir jādara [...], lai palielinātos tiesu varas autoritāte sabiedrībā un uzticēšanās tiesu institūcijām.”¹ Sešpadsmit gadus vēlāk, jau krietni pēc Latvijas iestāšanās ES, kādā pētījumā atzīts: “Uzticēšanās valsts varas institūcijām, ieskaitot tiesas, Latvijā vidēji ir zemāka nekā Eiropas Savienībā, kā arī lielāks to Latvijas iedzīvotāju īpatsvars, kas uzskata, ka tiesās ir izplatīta korupcija.”² Visbeidzot, 2023. gada festivāla “Lampa” programmā bija teikts: “[...] tiesneši un žurnālisti runās par to, kā pilnveidot tiesu komunikāciju un mediju komunikāciju par tiesu varu tā, lai sabiedrības priekšstats, kā arī uzticība tiesu varai uzlabotos.”³ Tādējādi 26 gadus ilgs cikls ir noslēdzies, tiesnešiem un žurnālistiem atkārtoti pulcējoties konferencē ar identisku dienas kārtību. Tāpat acīmredzami vēlamais rezultāts vēl nav sasniegts, bet temats saglabā savu aktualitāti.

Pētījuma mērķis ir apzināt uzticības tiesu varai līmeņa izmaiņu tendences pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas, salāgojot tās ar, pēc autora domām, būtiskākiem to ietekmējošiem faktoriem, konstatēt sentimenta izmaiņas un izteikt secinājumus par atsevišķu faktoru ietekmi uz uzticību tiesu varai. Pētījuma mērķis sasniedzams, apkopojot un analizējot uz objektu attiecināmo pieejamo pētījumu rezultātus un citus avotus, kas ļauj veidot priekšstatu par pētāmo objektu. Pētījuma apjoma ierobežojumu dēļ autors koncentrējas uz tiesām un tiesnešiem, neņemot vērā citu tiesu varai piederīgo personu ietekmi uz pētījuma objektu, kā arī neveic salīdzinošo analīzi ar citu valstu rādītājiem.

1. Jēdziena “uzticība tiesu varai” lietošana un izpratne

Tiešā nozīmē uzticība ir “pārliecība par labvēlīgu, godīgu attieksmi, rīcību pret sevi; paļāvība, ticība”^{4,5}. Tā ir vispārināta īpašība, kas piemīt uzticības attiecību nosacīti pasīvajai pusei. Domājams, ka simetriski uzticībai atbilstoša īpašība ir uzticīgums. Atbilstoši Latviešu literārās valodas vārdnīcai uzticīgs ir tāds, kas ir pastāvīgs un nelokāms (savos uzskatos, rīcībā), tikumīgs, tāds, kurā izpaužas paļāvība, pārliecība par labvēlīgu, godīgu attieksmi.⁶ Tādējādi uzticības jēdziens ir acīmredzami semantiski saistīts ar vispārcilvēcisko tikumu – uzticīgumu.

¹ Azovska L. Juristi un žurnālisti kalpo vienai sabiedrībai. Latvijas Vēstnesis, 30.05.1997., Nr. 132. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/51951> [aplūkots 31.03.2025.]

² Šņitņikovs A., Kārklīna I. Uzticēšanās un korupcijas uztvere tiesu darbībā: tiesu tēls Latvijas sabiedrībā. Augstākās Tiesas Biļetens, 2013, Nr. 7, 44.–46. lpp.

³ Tiesu vara “Lampā” būs sastopama Temīdas teltī. Pieejams: <https://m.juristavards.lv/zinas/283317-tiesu-vara-lampa-bus-sastopama-temidas-telti/> [aplūkots 15.03.2025.]

⁴ Uzticība. No: Latviešu literārās valodas vārdnīca. 1.–8. Rīga: Zinātne, 1972–1996. Pieejama: <https://tezaurs.lv/uztic%C4%ABba> [aplūkots 15.03.2025.]

⁵ Ar uzticību pētījumā autors saprot tieši identificēto jēdzienu, ko vairākos avotos saturiski bieži aizstāj ar uzticēšanās jēdzienu (uzticēšanās tiesu varai). Jēdziena tuvākais analogs angļu valodā ir *trust* (*trust in the judiciary*).

⁶ Uzticīgs. No: Latviešu literārās valodas vārdnīca. 1.–8. Rīga: Zinātne, 1972–1996. Pieejama: <https://tezaurs.lv/uztic%C4%ABgs> [aplūkots 15.03.2025.]

Lai arī uzticība tiesu varai nav skaidrota ārējos normatīvajos aktos, tā caurvij visu Latvijas tiesisko sistēmu.⁷ Tiesību aktos un judikatūrā tiek uzsvērtā tiesnešu un tiesu sistēmas loma sabiedrības uzticības nodrošināšanā un veicināšanā. Saskaņā ar likumu "Par tiesu varu"⁸ tiesu vara Latvijas Republikā ir neatkarīga un pakļauta tikai likumam. Tiesneša neatkarība un objektivitāte ir būtiski elementi, kas veicina sabiedrības uzticēšanos tiesu varai. Tā Tiesnešu ētikas Bangaloras principu apsvērumos norādīts "[...] modernā demokrātiskā sabiedrībā ļoti svarīga ir sabiedrības uzticēšanās tiesu sistēmai un tiesnešu morālajai autoritātei un godprātībai"⁹, savukārt attiecībā uz neatkarības principu konkretizēts: "Tiesnesis ar savu stāju apliecina un veicina augstus tiesneša ētikas standartus, lai palielinātu sabiedrības uzticēšanos tiesu varai, kas ir ļoti svarīgs apstāklis tiesnešu neatkarības saglabāšanai."¹⁰ Mērķa sasniegšanai likuma "Par tiesu varu" sākotnējā redakcijā tika norādīts: "Tiesnesim ir likumā noteiktās pilsoņa tiesības un brīvības. [Taču] [t]iesnesis izmanto šīs tiesības un brīvības tā, lai neciestu tiesas un tiesneša cieņa un gods, objektivitāte un tiesas neatkarība."¹¹ [Autora uzsvērumš.]

Pārbaudot, vai aizliegums savienot tiesneša amatu ar piederību pie partijām un citām politiskajām organizācijām atbilst Satversmes 102. pantā nostiprinātajām personas pamattiesībām,¹² Satversmes tiesa secināja: "Apstrīdētajā normā noteiktais ierobežojums palīdz nodrošināt taisnīgas, neatkarīgas un objektīvas tiesu varas darbību. Apstrīdētā norma veicina sabiedrības uzticību tiesu varai [...] Apstrīdētās normas leģitīmais mērķis ir aizsargāt demokrātisko valsts iekārtu un citu cilvēku tiesības."¹³ Savukārt jaunākajā Satversmes tiesas praksē ir izspriests jautājums par nepieciešamību līdzsvarot tiesu varas uzticamības nodrošināšanu no vienas puses un personu pamattiesībām uz darbu (tiesneša amata ieņemšanu), ja pret amata kandidātu kriminālprocess ticis izbeigts uz nereabilitējoša pamata.¹⁴ Un, lai gan minētajā lietā Satversmes tiesa nosliecās par labu individuālajai kandidātu izvērtēšanai, nepieciešamība un iespēja nodrošināt sabiedrības uzticību tiesu sistēmai (tiesnešiem) kļuva par lietas centrālo jautājumu.

Tātad atbilstoši tiesību sistēmai sabiedrības uzticība tiesu varai ir vērtība jeb labums, kuru nepieciešams attīstīt un veicināt. Varētu apgalvot, ka uzticība tiesu varai ir viens no demokrātiskas valsts sekmīgas pastāvēšanas faktiskiem priekšnoteikumiem. Acīmredzams, ka tiesību sistēma, kas balstās uz pamatnormu – demokrātiska un tiesiska valsts –, prasa no valsts nodrošināt un veicināt uzticību tiesu varai. Turklāt šis ir viens no gadījumiem, kur valstij pastāvošo pienākumu var mēģināt sasniegt ne vien ar likumdošanas un izpildvaras aktivitātēm, bet arī ar tiesu varas pašregulāciju

⁷ Autors uzskata par nepieciešamu atzīmēt, ka šajā kontekstā norāde uz tiesību sistēmu būtu nepietiekama, jo atbilstoši pētījumā gūtajai pārliecībai uzticības vairošana tiesu varai ir viens no būtiskiem vadmotīviem arī atsevišķu institūciju izveidei un attīstībai.

⁸ Par tiesu varu: LR likums. Pieņemts: 15.12.1992. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 14.01.1993., Nr. 1/2.

⁹ Tiesnešu ētikas Bangaloras principi. 2002. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/normativie-akti-3> [aplūkots 20.03.2025.]

¹⁰ Turpat, 1.6. punkts.

¹¹ Likuma "Par tiesu varu" 86. pants.

¹² Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Pieņemts 15.02.1922. [06.11.1998. red.]. Valdības Vēstnesis, 30.06.1922., Nr. 141.

¹³ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 10.05.2013. spriedums lietā Nr. 2012-16-01., 27. punkts.

¹⁴ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 15.12.2022. spriedums lietā Nr. 2021-41-01.

un individuālo un kolektīvo uzvedību. No minētā redzams, ka uzticība tiesu varai tiek saistīta ar tiesu un tiesnešu uzticīguma izrādīšanu sabiedrībai caur augstu uzvedības standartu demonstrēšanu un neatkarības un objektivitātes tikumu piekopošanu. Taču tas, ko tiesu varas institūcijas un tiesneši ir tendēti veicināt caur uzticīguma demonstrēšanu Latvijai un Latvijas sabiedrībai, ir tikai viena uzticības šķautne.¹⁵

Norādāms, ka uzticība pati par sevi nav juridiska, bet sociāla kategorija. Līdz ar to uz jautājumu, kas ir uzticība sociālajam institūtam (tostarp arī tiesai), tiesību zinātne atbildi nesniedz. Šī atbilde meklējama socioloģijas un citu sociālo zinātņu pētījumos. Konkretizējot uzticību sabiedrības institūtiem, iepriekš veiktajos autoritatīvajos pētījumos norādīts, ka “uzticēšanās ir drošums par ekspektācijām (gaidām), kas vērstas uz sociālajiem objektiem”¹⁶. Vācu sociologs Niklass Lūmans (*Niklas Luhmann*) piedāvāja trīs dažādas uzticības izpratnes. Pirmkārt, uzticība tiek aplūkota kā dabiska un pašsaprotama cilvēka eksistences sastāvdaļa (*Zutrauen*), kas nav apzināti izvēlēta, bet gan ir fundamentāla dzīves daļa. Otrkārt, uzticība ir nepieciešama sociālās kārtības un ētikas principu izveidei, jo tās trūkums noved pie haosa un baiļu paralīzes, tādēļ cilvēki piešķir uzticību noteiktos virzienos. Treškārt, uzticība tiek aplūkota kā filozofisks un psiholoģisks koncepts, kas tiek pētīts, lai izprastu cilvēka eksistenci un ar to saistītās trauksmes, dažkārt izmantojot iedomātu pasauli bez uzticības kā analītisku rīku.¹⁷ N. Lūmana skaidrojumā atklājas uzticības ne vien ideālā, bet arī utilitārā nepieciešamība sociālo institūtu darbības nodrošināšanai, “paralīzes” nepieļaušanai un ikdienā risināmo jautājumu efektīvai un leģitīmai izšķiršanai. Vienlaikus tiek norādīts uz politiskās uzticības nozīmi un uzsvērts, ka, pirmkārt, uzticība atsevišķiem sociāliem institūtiem ir pakārtota vispārējai politiskai kultūrai “un tādēļ vecajās demokrātijās uzticēšanās politiskajiem institūtiem ir augstāka un stabilāka nekā jaunajās demokrātijās”¹⁸, un, otrkārt, nostabilizējusies kolektīvā apziņa var ietekmēt indivīda uzticēšanos sociālajiem institūtiem, aizstājot tā individuālās pieredzes.¹⁹ Līdz ar to papildus uzticības veidošanai caur uzticīguma demonstrēšanu vērā ņemami citi sociālajās zinātnēs atzītie un nostiprinātie sociālo uzticību ietekmējošie faktori.

2. Uzticības tiesu varai un saistīto rādītāju izmaiņu tendences

Dati par uzticību tiesu varai visā pārskatāmajā periodā ir fragmentāri. Pirmkārt, nepastāv vienota metodoloģija, t. i., uz vienu un to pašu objektu vērstie pētījumi var būt tvēruma un metodoloģijas ziņā atšķirīgi. Otrkārt, relevantus pētījumus veica atšķirīgas institūcijas, tostarp arī privātas institūcijas. Treškārt, regulāri veiktie pētījumi neaptver visu nepieciešamo periodu. Taču, analizējot pieejamo pētījumu apjomu kopsakarā ar citu publiski pieejamo informāciju, ir iespējams vispārīgi

¹⁵ Saskaņā ar likuma “Par tiesu varu” tiesneši dod šādu zvērestu: “Es,____, uzņemoties tiesneša pienākumus, apzinos man uzticēto atbildību un zvēru (svinīgi solu) būt godīgs un taisnīgs, **uzticīgs Latvijas Republikai**, vienmēr censties noskaidrot patiesību, nekad nenodot to, tiesu spriest stingrā saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmi un likumiem” [autora izcēlums].

¹⁶ Šņitņikovs A., Kārklīņa I. 2013, 44.–46. lpp.

¹⁷ Luhmann N. Trust and Power. John Wiley & Sons: New York, 1979, pp. 4–5.

¹⁸ Šņitņikovs A., Kārklīņa I. 2013, 44.–46. lpp.

¹⁹ Turpat.

aplūkot objektīvās tendences, hronoloģiskā secībā uzrādīt svarīgākos to ietekmējošos faktorus un novērtēt pastāvējušo sentimentu.

Sākotnējā periodā pēc neatkarības atjaunošanas pat tiesu ikdienas funkcionēšanas nodrošināšana bija izaicinoša acīmredzami nepietiekama materiāltehniskā nodrošinājuma dēļ. Faktiskās situācijas kritiskums tika raksturots šādi: “[A]r telpām apgabaltiesas bija jānodrošina līdz 1993. gada 1. jūlijam, taču reāli tiesas darbu varēja uzsākt tikai 1995. gada 31. martā. Satversmes tiesa likumā noteiktajā termiņā ar telpām netika apgādāta, Rīgas apgabaltiesas 33 tiesnešiem ir 7 sēžu zāles, bet ar izskatāmo lietu skaitu ikviens tiesnesis ir nodrošināts jau uz gadu.”²⁰ Autors viennozīmīgi var piekrist, ka materiāltehnisko un finansiālo resursu, kā arī kadru nodrošinājums ir viens no būtiskākajiem elementiem stipras tiesas nodrošināšanai, kas nesaraucami saistīts ar tiesas faktisko spēju izpelnīties uzticību, jeb “[...] aizstāvēt likumu un caur likuma prizmu arī valsti un sabiedrību”²¹. Vienlaikus, raugoties no mūsdienu perspektīvas, atzīstams, ka laika gaitā, izveidojot Tiesu administrāciju un veicot citus strukturālus uzlabojumus, tiesu materiāltehniskā nodrošinājuma jautājums caurmērā ir atrisināts. Par to liecina arī autora dzīvē gūtie novērojumi. Trūkumiem un nepilnībām tiesu materiāltehniskajā nodrošinājumā pašlaik, domājams, ir drīzāk epizodisks raksturs.

Principiāli atšķirīga situācija ir kadru nodrošinājuma jomā,²² kur ilgstoši pastāvējušās problēmas daļēji atrisinātas tikai šī gadsimta otrajā desmitgadē. Proti, 2017. gadā Satversmes tiesa pārbaudīja 2010. gadā izveidotās tiesnešu atalgojuma sistēmas tiesiskumu.²³ Satversmes tiesa konstatēja, ka tā brīža tiesnešu atlīdzības sistēma neietvēra tiesnešu darba samaksas faktiskās vērtības saglabāšanas mehānismu, un atzina apstrīdēto normu par spēkā neesošu.²⁴ Pašlaik pēc 2018.–2019. gadā veiktiem normatīvo aktu grozījumiem tiesnešu atalgojuma jautājumu varētu uzskatīt par sakārtotu.²⁵ Taču tiesu personāla – tiesnešu palīgu un sekretāru – atalgojuma līmenis vēl aizvien nav konkurētspējīgs.²⁶ Rīkojoties Tieslietu padomes priekšsēdētāja kapacitātē, Aigars Strupīšs kādā 2024. gada Ministru kabineta sēdē norādīja: “[...] tiesnešu palīgu korpusā neadekvāti zemā atalgojuma dēļ ir grūti iesaistīt un noturēt kvalificētus juristus pietiekamā apjomā.”²⁷

²⁰ Muižnieks J. Tiesu varai jābūt stiprai. Latvijas Vēstnesis, 30.05.1997., Nr. 132. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/51951> [aplūkots 20.03.2025.]

²¹ Turpat.

²² Jānis Muižnieks 1997. gadā neizdalīja atsevišķi materiāltehnisko un kadru nodrošinājumu. Tieši pretēji, runā tie tika uzskaitīti viens otram līdzās kā viena veseluma divas sastāvdaļas.

²³ Pauliņa L. Atbilstoša atlīdzība dotu iespēju tiesu varai piesaistīt paaudzes profesionālākos juristus. Pieejams: <https://lvportals.lv/tiesas/290879-atbilstosa-atlidziba-dotu-iespeju-tiesu-varai-piesaistit-paaudzes-profesionalakos-juristus-2017> [aplūkots 15.03.2025.]

²⁴ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 26.10.2017. spriedums lietā Nr. 2016-31-01.

²⁵ Tiesnešu atlīdzības sistēmas sakārtošana aizsāks pārmaiņas Atlīdzības likumā. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/jaunums/tiesnesu-atlidzibas-sistemas-sakartosana-aizsaks-parmainas-atlidzibas-likuma> [aplūkots 15.03.2025.]

²⁶ Spundiņa L. Strupīšs: Tiesu darbinieki ilgus gadus turēti badā; daļa gatavi streikot. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/strupiss-tiesu-darbinieki-ilgus-gadus-tureti-bada-dala-gatavi-streikot.a490753/> [aplūkots 15.03.2025.]

²⁷ Strupīšs A. Tiesu sistēmas efektīva darbība nav iespējama bez kvalitatīva un noturīga atbalsta personāla. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/367859-aigars-strupiss-tiesu-sistemas-efektiva-darbi-ba-nav-iespejama-bez-kvalitativa-un-noturiga-atbalsta-personala-2024> [aplūkots 15.03.2025.]

Neraugoties uz A. Strupiša pamatoti uzsvērtajām negatīvajām perspektīvām, norādāms, ka tiesu darbinieku kompetences un atalgojuma līmenis tomēr sabiedrības acij nav tiešā veidā pamanāms, tādējādi, veidojot aisberga neredzamo daļu. Tāpat izceltā problēma skar tikai tiesu personālu un, kā secināts iepriekš, nav attiecināma uz tiesnešiem, kas mazina tās ietekmi uz tiesas spriešanu kā tādu. Turklāt līdz zināmai pakāpei daļēju atalgojuma nepietiekamību kompensē labiekārtojums un tehniskie līdzekļi, proti, materiāltehniskais nodrošinājums, kas gan objektīvam novērotājam no malas ir pamanāms.

Ievērojot minēto, autors pieņem, ka kopumā tiesu materiāltehniskā un kadru nodrošinājuma ietekme uz sabiedrības uzticību tiesu varai pašlaik nav vērtējama kā negatīva. Tādējādi J. Muižnieka gadsimtu mijā izceltā problēma kā tāda vairs nav dienas kārtībā. Laika gaitā ieviesto pozitīvo izmaiņu dēļ šo faktoru varētu izslēgt no apstākļu kopuma, kas grautu sabiedrības uzticību tiesu varai.

Uzticība tiesu varai tradicionāli tiek pētīta kopsakarā ar pastāvošo korupcijas uztveri sabiedrībā. Iepriekš jau minētajā pētījumā norādīts: “[J]a 1999. gadā gandrīz katrs trešais [...] atzina, ka, kārtojot lietu, ir izmantojis kādus neoficiālus maksājumus vai pazīšanos (31,8 %), tad 2012. gadā veiktajā aptaujā šādu respondentu bijis ievērojami mazāk [...] (9,7 %).”²⁸ Šīs izmaiņas notika laika gaitā un noteiktu praktisku pasākumu īstenošanas rezultātā.

Vispirms korupcijas riski sabiedrības acīs bija ievērojami. 2005. gadā domnīca “Providus”, reaģējot uz tā brīža politisko diskursu, intervēja tiesnešus par nepieciešamību “[...] “pašattīrīties” un mazināt korupcijas ēnu pār savu cunfti [...]”, par ko daļa tiesnešu izteica sašutumu.²⁹ Autora ieskatā, arī tiesnešu paustajās atziņās un mēģinājumos distancēties no sabiedrībā vispāratzītas problēmas ir saskatāma zināma tolerance pret korupciju kā objektīvi pastāvošu parādību. Tajā pašā laikā notikuši tādi skandāli, kuri saistīti ar korupciju tiesu sistēmā un kuri prasīja tūlītēju reakciju no pašas tiesu sistēmas. Piemēram, senatore Diāna Makarova atminas, ka 2007. gadā tapušās kādas grāmatas dēļ “uzticība tiesu varai bija iedragāta, skandāls un tā sekas meta lielu ēnu pār visu tiesu sistēmu”³⁰.

Būtiski, ka, reaģējot uz norādītajiem izaicinājumiem, pati tiesu sistēma un ar to saistītās personas uzņēmās veikt aktivitātes situācijas uzlabošanai. Senatore D. Makarova uzsvēra: “Šādos apstākļos izveidotā ētikas komisija kļuva par vienu no pašregulācijas instrumentiem, ar kura palīdzību censties atjaunot tiesu varas reputāciju, demonstrējot izteiktu apņēmību sistēmu sakārtot arī no iekšienes.”³¹ Retrospektīvi atskatoties uz paveikto, A. Strupišs bija norādījis: “Mēs apzināmies, ka tiesu sistēmā ir problēmas, bet mēs tās risinām, cenšamies novērst, un ētikas komisija ir kā dakteris, kurš palīdz tiesnešiem.”³² Līdzīga loma bija arī 2010. gadā izveidotajai Tieslietu padomei, kas, saskaņā ar likumu “Par tiesu varu”, piedalās tiesu

²⁸ Šņitņikovs A., Kārklīņa I. 2013, 44.–46. lpp.

²⁹ Tiesneši par korupciju tiesās. Pieejams: <https://providus.lv/raksti/tiesnesi-par-korupciju-tiesas/> [aplūkots 15.03.2025.]

³⁰ Matule S. Tiesnešu ētikas komisija: atklātība ir labākais veids, kā izvairīties no intrigām un izdomājumiem. Jurista Vārds, 18.02.2025., Nr. 7 (1377), 12. lpp.

³¹ Turpat.

³² Tiesnešu ētikas komisija prezentē jauno skaidrojumu un atzinumu krājumu. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/aktualitates/tiesnesu-etikas-komisija-prezente-jauno-skaidrojumu-un-atzinumu-krajumu-12613> [aplūkots 15.03.2025.]

sistēmas politikas un stratēģijas izstrādē, kā arī tiesu sistēmas darba organizācijas pilnveidošanā, tostarp veicinot sabiedrības uzticību tiesu varai.

Domājams, ka tiesu sistēmas pašregulācijas centieni ne vien nesuši praktiskus uzlabojumus, bet arī sekmīgi iesakņojušies mūsdienu juridiskajā kultūrā, par ko liecina mūsdienu juridiskie artefakti. Piemēram, kādā 2024. gada paziņojumā par jaunas senatores apstiprināšanu amatā uzsvērts: "Senatorei vienmēr ir rūpējusi tiesu varas autoritāte, sabiedrības uzticēšanās tiesu varai un augsta tiesu darba kvalitāte, ko senatore ir veicinājusi, gan strādājot kā tiesnese, gan darbojoties tiesnešu pašpārvaldes institūcijās."³³

Laika posmā pēc 2012. gada vērojama socioloģiskajos datos fiksēta korupcijas uztveres indeksa uzlabošanās no 49 punktiem 2012. gadā līdz rekordaugstajiem 60. punktiem 2023. gadā.^{34, 35} Tendence kopumā vērtējama kā stabila pakāpeniska uzlabošanās. Taču sentiments par uzticību tiesu varai pēc Pētījumu centra SKDS (turpmāk – SKDS) 2014. gada pētījuma (paralēli notiekot izteiktajai korupcijas uztveres indeksa izaugsmei) acīmredzami negatīvs – "Ja salīdzina 2013. un 2014. gada rādītājus, tad kopvērtējumā visstraujāk sabiedrības simpātijas ir izsmēlusi prokuratūra (–6 %) un tiesa (–8 %), kam pērn nav uzticējušies attiecīgi 39 % un 43 % aptaujas dalībnieku."³⁶ Atbilstoši definētajai problēmai neuzticas vairāk nekā uzticas.³⁷

Ievērojot minēto, Tieslietu ministrija izvirzīja politisko mērķi atjaunot sabiedrības uzticību tiesu varai.³⁸ Drīzumā tieslietu ministrs Dzintars Rasnačs paziņoja: "Tiesu seja sabiedrības acīs daudzus gadus bija vērtēta vairāk negatīvi nekā pozitīvi. Tieši 2015. gads ir tas lūzuma gads, kad sabiedrības vairākums tiesu darbu vērtē vairāk pozitīvi nekā negatīvi. Domājams, tas ir gan Tieslietu padomes, gan arī Tiesnešu ētikas komisijas darba rezultāts."³⁹ Taču turpmāk (pēc 2015. gada) korelācija starp korupcijas uztveres indeksa rādītāju turpmāku uzlabošanos un uzticības tiesu varai kaut cik pārliecinošu izaugsmi vairs nav izsekojama.

Līdz pat šim brīdim nav pētījumu, kuri rādītu pozitīvākus rezultātus, nekā izteikts kādreizēja tieslietu ministra Dzintara Rasnača paziņojumā. Atbilstoši Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (turpmāk – OECD) datiem uzticība tiesu varai Latvijā nepārsniedz 50 %.⁴⁰ Savukārt atbilstoši SKDS pētījumam uzticība tiesām

³³ Tieslietu padomē ievēlēja senatore Rudīte Viduša. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/367380-tieslietu-padome-ieveleta-senatore-rudite-vidusa-2024> [aplūkots 15.03.2025.]

³⁴ Corruption Perceptions Index. 2024. Latvia. Pieejams: <https://www.transparency.org/en/cpi/2024/index/lva> [aplūkots 15.03.2025.]

³⁵ Atbilstoši pētījumam piemērotajai skalai katrai valstij tiek noteikts vienots korupcijas uztveres indekss no 0 līdz 100 punktiem, kur 0 punkti ir augstu korumpēta valsts (*highly corrupt*), bet 100 – brīva no korupcijas (*very clean*).

³⁶ Pētījums: Uzticēšanās politikai aug, tiesām – mazinās. Pieejams: <https://nra.lv/latvija/132308-petijums-uzticesanas-politikai-aug-tiesam-mazinas.htm> [aplūkots 15.03.2025.]

³⁷ Ikstens J. Kāpēc sabiedrība ir kritiski noskaņota pret tiesām. Augstākās Tiesas Biļetens, 2014, Nr. 9, 41. lpp.

³⁸ "Delna": Tieslietu ministrijas prioritāte ir sabiedrības uzticības atjaunošana tiesu varai. Jurista Vārds, 02.12. 2014. Pieejams: <https://juristavards-lv.datubazes.lanet.lv/zinas/265699-delna-tieslietu-ministrijas-prioritate-ir-sabiedribas-uzticibas-atjaunosana-tiesu-varai/> [aplūkots 15.03.2025.]

³⁹ Rasnačs Dz. Ētikas komisija devusi izšķirošu ieguldījumu sabiedrības attieksmes maiņā. Augstākās Tiesas Biļetens 2016, Nr. 13, 44. lpp.

⁴⁰ 2024. gada OECD pētījums: pieaug Latvijas sabiedrības uzticēšanās tiesām un tiesu sistēmai. Pieejams: https://tieslietas.lv/2024/07/25/2024-gada-oecd-petijums-pieaug-latvijas-sabiedribas-uzticesanas-tiesam-un-tiesu-sistemai/?utm_source=chatgpt.com [aplūkots 15.03.2025.]

svārstās no 44 % līdz 51 % atkarībā no konkrētās tiesu institūcijas.⁴¹ Pieejamie un pētījumā aplūkoto dati nav pietiekami precīzi un izsmeljoši, lai varētu detalizēti analizēt pēdējo 15 gadu izmaiņas, taču ar augstu pārliecību var apgalvot, ka vēlamie uzlabojumi pagaidām nav saskatāmi, saglabājoties konceptuāli līdzīgiem rezultātiem un kopumā negatīvajam sentimentam.

No aplūkoto datu kopuma redzams, ka pašlaik korupcijas riski ir būtiski samazināti un noteikti nav vērtējami kā kritiski. Turklāt tiesu varā korupcijas riski sabiedrības ieskatā ir zemāki nekā izpildvarā un likumdošanas varā. To nenoliedzami pozitīvi ietekmēja tiesu sistēmas pašregulācija un sabiedrības uzticības jēdziena aizvien dziļāka integrācija juridiskajā kultūrā. Tādējādi arī korupcijas riski pašlaik vairs nav tādi, kam būtu negatīva ietekme uz sabiedrības uzticību tiesu varai. Vienlaikus uzticība tiesu varai sasniegusi tādu līmeni, kur kārtējie tiesu varas centieni to veicināt atstāj aizvien mazāku ietekmi uz statistikas rādītājiem. Vienlaikus jautājums “Ko darīt, lai tiesu varai uzticētos 80 % Latvijas iedzīvotāju?”⁴² praksē nav atbildēts, turklāt tuvošanās šim mērķim, piemēram, raugoties uz pirmās instances tiesu reitingu, nav vērojama.⁴³

Tai pašā laikā atbilstoši Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja pētījumam tiesu varai ir raksturīgas šādas īpatnības: (i) gandrīz trešdaļa (30 %) respondentu norāda, ka tie nezina, vai tiesu vara ir godīga, bet (ii) aptuveni piektdaļa (22 %) sniedz neitrālu atbildi.⁴⁴ Tas varētu būt saistāms ar tiesas funkciju – izšķirt individuālus juridiskos strīdus. Tādējādi to personu loks, kas reāli saskaras ar tiesu, aptver tikai tiesvedībās tieši iesaistītās personas, kuras parasti ir ieinteresētas vienā vai citā lietās iznākumā un līdz ar to nevar sniegt neitrālu un objektīvu tiesas darbības vērtējumu. Uz pārējiem (tiesvedībā neiesaistītajiem) atbilstoši kolektīvās atmiņas teorijai, domājams, varētu iedarboties izlīdzinoša kolektīva atmiņa (kolektīvais sentiments), kurš, pirmkārt, tiek iespaidots no pagātnes notikumiem, otrkārt, ietekmējas no prāvnieku atsevišķiem viedokļiem un, treškārt, nenošķir tiesu varu no citiem krietni negatīvāk vērtētiem politiskiem institūtiem, tostarp parlamenta un ministrijām.⁴⁵

Kopsavilkums

1. Atbilstoši jēdzienu semantiskajai nozīmei vienas nosacīti pasīvās puses uzticību (tostarp sabiedrības uzticību) veido un vairo otrās nosacīti aktīvās puses demonstrētais uzticīgums. Vienlaikus, ņemot vērā, ka uzticība pati par sevi nav juridiska, bet sociāla kategorija, tās izziņāšanai izmantojamas sociālajās zinātnēs atzītas pieejas, saskaņā ar kurām uzticība atsevišķiem sociāliem institūtiem ir pakārtota vispārējai politiskai kultūrai un kolektīvajai apziņai.

⁴¹ Pētījums: sabiedrība visvairāk uzticas Satversmes tiesai; vismazākā uzticība pirmās instances tiesām. Pieejams: <https://nra.lv/latvija/323156-petijums-sabiedriba-visvairak-uzticas-satversmes-tiesai-vismazaka-uzticiba-pirmas-instances-tiesam.htm> [aplūkots 15.03.2025.]

⁴² Strupiņš A., Kovaļevska A. Ko darīt, lai tiesu varai uzticētos 80 % Latvijas iedzīvotāju? Augstākās Tiesas Biļetens, 2018, Nr. 17, 75.–79. lpp.

⁴³ Pētījums: sabiedrība visvairāk uzticas Satversmes tiesai; vismazākā uzticība pirmās instances tiesām.

⁴⁴ Attieksme pret korupciju Latvijā. Sabiedrības un uzņēmēju aptaujas rezultāti. 2023. Pieejams: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.knab.gov.lv/lv/media/4803/download?attachment> [aplūkots 15.03.2025.]

⁴⁵ Sk., piem.: Attieksme pret korupciju Latvijā. Sabiedrības un uzņēmēju aptaujas rezultāti. 2023, 48. lpp.

2. Aplūkojamajā periodā tiesu vara veiksmīgi pārvarējusi objektīvus izaicinājumus, panākot tās funkciju izpildei nepieciešamā materiāltehniskā nodrošinājuma piešķiršanu un izveidojot efektīvu iekšējās pašregulācijas sistēmu, tādējādi mazinot korupcijas riskus. Līdz ar to faktiski tika izslēgti vai būtiski mazināti divi no ievērojamākiem objektīviem šķēršļiem, kas atbilstoši autoritatīviem avotiem aizkavēja uzticības tiesu varai uzlabošanos.
3. Neraugoties uz iepriekš minētiem tiesu varas veiktajiem objektīviem uzlabojumiem un uzticības tiesu sistēmai kā vērtības iesakņošanas juridiskajā kultūrā, kopējais sentiments saistībā ar uzticību tiesu varai ir negatīvs, un kopš 2015. gada tas neuzrāda izteiktu pozitīvu tendenci. Socioloģijas datus nav saskatāma tiešā korelācija starp objektīviem uzlabojumiem un uzticības līmeņa varbūtējo pieaugumu.
4. Domājams, ka uzticības tiesu varai līmeņa tālāku uzlabošanos kavē vispārēji zema uzticēšanās politiskiem institūtiem, it īpaši uzticība parlamentam un valdībai, kā arī laika gaitā iesakņojusies kolektīvā atmiņa, kurā priekšstats par realitāti ir izveidots, ietekmējoties no pagātnes faktiem (tostarp aplūkotajiem izaicinājumiem).